

Несмотря на ряд шагов, инициированных Правительством Казахстана и сложную социально-политическую, а также социально-экономическую ситуацию, необходимо продолжить работу по совершенствованию государственной политики по управлению благоустройством территории. Целесообразно внести соответствующие изменения в законодательство, касающиеся принципов реформирования местного самоуправления, распределения и уточнения полномочий его институтов и исполнительных органов, форм осуществления государственной и общественной деятельности, совершенствования материально-финансового обеспечения.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 148-ІІ «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.01.2021 г.) [Электронный ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1021546#pos=529;-26
2. Закон Республики Казахстан от 16 июля 2001 года № 242-ІІ «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.01.2021 г.) [Электронный ресурс]. – URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1024035#pos=176;-34
3. Бутова Т.В., Свиридова Е.С. Особенности управления благоустройством территории // Актуальные проблемы развития науки и образования. – 2014. – 45 с.
4. Евстратова Т.А. Территориальное общественное самоуправление в решении вопросов местного значения // Социальная политика и социология. – 2013. – №. 2-1. – 113 с.

Емілжанов Т.Е., Қарағанды Экономика университеті, қаржы, логистика және сандық технология факультеті, УА-13п тобы, магистрант
(*Ғылыми жетекші – PhD, доцент Ламбекова А.Н.*)

ҚҰРЫЛЫС ҰЙЫМДАРЫНДА ҮСТЕМЕ ШЫҒЫСТАРДЫ ТАРАТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Құрылыс өндірісін ұйымдастыру, басқару және қызмет көрсетумен байланысты шығыстар үстеме шығыстар деп аталады. Оларды жекелеген жұмыс объектілерінің өзіндік құнына тікелей жатқызуға болмайды, өйткені олар құрылыс өндірісінің жалпы шығындары болып саналады.

Құрылыс өндірісінің үстеме шығыстары екі топқа бөлінеді:

1. Құрылыс машиналары мен техникасын ұстап тұру және пайдалану шығыстары
2. Жалпы өндірістік үстеме шығыстар.

Мердігерлік құрылыс ұйымдары оны ұстап тұруға жұмсалатын шығыстар айтарлықтай мөлшерге дейін жететін жеткілікті материалдық-техникалық базаға иелік етеді. Құрылыс машиналары мен техникасын пайдалану және ұстап тұру шығыстарының есебі үшін арнайы шот жоқ, соның салдарынан негізгі құрылыс машиналарының өнім өндіру нормаларын орындауы мен оның тиімді пайдалануын жүйелі бақылауды жүзеге асыру мүмкін емес. Одан өзге, есебін бірге жүргізу, үстеме шығыстарды және құрылыс техникаларын ұстап тұру және пайдалану шығыстарын бөлу оларды құрылыс жұмыстарының тиісті объектілеріне объективті түрде есептен шығаруға мүмкіндік бермейді. Сондықтан 8410 «Үстеме шығыстар» шоты құрамында 1 «Құрылыс машиналары мен техникасын ұстап тұру бойынша шығыстар» субшотын және 2 «Жалпы өндірістік үстеме шығыстар» субшоттарын ашу және шаруашылық субъектісінің Есеп саясатында оны бекіту көзделеді.

Құрылыс машиналары мен техникасын ұстап тұру және пайдалану шығыстарына:

жанар-жағар майлардың құны;
өндірістік құрал-жабдықтың амортизациясы; өндірістік құрал-жабдықтарды ағымдағы жөндеуден өткізу;

жабдықтарды күтіп ұстайтын, жүргізетін жұмысшылардың еңбекақысы;
еңбекақыдан аударымдар; электрқуаты, бу мен судың құны т.с.с. [1, б.76]

Ауысымдық онкүндік рапорт ірі құрылыс машиналары жұмысының есебін жүргізу үшін негізгі бастапқы құжаттар болып саналады. Ол әрбір машина үшін мынадай көрсеткіштерден тұрады: нақты және жоспар бойынша өндірілген өнім атауы мен көлемі, сағаттармен есептегендегі уақыт, ауысым ішінде бос тұрып қалу, машиналардың жұмыс істейтін орны. Мұнда жұмыс есебі мен машинистке еңбекақы есептеу мәліметтері бар.

Шағын машиналар мен тетіктердің жұмысы олардың құрылыс алаңдарында күнтізбелік уақыт бойынша болуымен есепке алынады, ауысымдық рапорттар жасалмайды. Бір айда бір рет есеп беріледі, онда құрылыс объектілері бойынша әрбір машинаның атқарған машина-ауысымының саны көрсетіледі.

Құрылыс техникаларын ұстап тұру және пайдалану шығыстары өзіне келесілерді енгізеді:

1. Бір жолғы шығыстар: тиеу және түсіру, машиналарды тасымалдау, құрастыру, бұзу және машиналарды сынап көру үшін қосу шығыстары – оларды жүзеге асыру кезінде 1720 немесе 2920 “Болашақ кезендердің шығыстары” шотының дебеті бойынша есепке алынады, содан соң теңдей үлестермен “Құрылыс машиналары мен техникаларын ұстап тұру және пайдалану шығыстары” субшотына аударылады.

2. Ағымдағы шығыстар 8410/1 «Құрылыс машиналары мен техникаларын ұстап тұру және пайдалану шығыстары» шотында есепке алынады, сол үшін 8410/1 шоты құрамында шығыстар жекелеген баптар бойынша есептеледі:

материалдар – жұмсалған отын, жағар май материалдары, электр қуаты құнын есепке алу үшін; жұмысшылардың еңбекақысы – машиналарды басқару және қызмет көрсетумен (мотористер, машинистер және т.б.) айналысатын жұмыскерлерге есептелген еңбекақыны көрсету үшін; еңбекақыдан бөлінген аударымдар – Қазақстан Республикасы заңдарымен белгіленген тәртіпте және мөлшерлерде еңбекақыдан жасалған аударымдарды көрсету үшін; негізгі құралдарды жөндеу – құрылыс машиналары мен техникасын жөндеуге кеткен шығыстарды көрсету үшін; негізгі құралдардың және материалдық емес активтердің амортизациясы” – құрылыс техникасының амортизациясын есепке алу үшін; жалгерлік ақы – жалға берілген құрылыс техникасы үшін төлейтін жалгерлік ақыны есепке алу үшін; өзге шығыстар – алдыңғы баптарда есептелмеген шығыстар көрсетіледі.

Ай соңында, құрылыс техникаларын ұстап тұру және пайдалану шығыстары негізгі өндіріс жұмыстарының құрамына есептен шығарылады және объектілер арасында атқарылған машина-ауысымның сметалық құнына пропорционалды бөлінеді. [2, б.76]

Бір ай ішіндегі негізгі өндірістің есепке алынған үстеме шығыстары құрылыс жұмыстары өндірісінің жекелеген объектілері арасында бөлінеді. Бір мезгілде құрылыс және монтаж жұмыстарын жүргізетін ұйымдарда үстеме шығыстар алдымен жұмыс түрлері арасында бөлінуі тиіс, содан кейін құрылыс және монтаж жұмыстары өндірісінің жекелеген объектілері арасында бөлінеді.

Жұмыс түрлері (құрылыс, металлконструкцияларды құрастыру, электр монтаж жұмыстары, құрал-жабдықтарды құрастыру) арасындағы негізгі өндірістің нақты үстеме шығыстарының сомасы орындалған жұмыс көлемінің сметалық сомаларына пропорционалды бөлінеді. Құрылыс жұмыстары мен металл конструкцияларын монтаждаудың жекелеген объектілері арасындағы үстеме шығыстар тікелей шығындар сомасына пропорционалды, ал электрмонтаждау және құрал-жабдықтарды құрастыру жұмыстары бойынша – негізгі өндіріс жұмысшыларының негізгі еңбекақысына пропорционалды бөлінеді.

Отандық тәжірибеде құрылыс машиналары мен техникаларын ұстап тұру және пайдалану шығыстарын бөлу үшін мынадай бөлу базалары қолданылады: жұмыс – сағат, машина – сағат.

Үстеме шығыстарды тарату тәртібін «Тастан-А» ЖШС-тің мысалында қарастырайық. Оның қызмет түрі - мамандандырылған құрылыс жұмыстары (басқа құрылыс-монтаж жұмыстары). Құрылыс машиналары мен техникаларын ұстап тұру және пайдалану шығыстарының есепті мерзім ішінде жалпы сомасы – 1 200 000 тенгені құрайды. Құрылыс объектілері бойынша орындалған машина-сағат саны:

1 объект - 35 000 машина-сағат

2 объект - 25 000 машина-сағат

Барлығы – 60 000 машина-сағат

1 машина-сағатқа шығындар ставкасы = 1 200 000 тг. : 60 000 = 20 тенге/м-с.

Құрылыс объектілерінің өзіндік құнына енгізілетін шығындар:

1 объект = 20 × 35 000 = 700 000 тг.,

2 объект = 20 × 25 000 = 500 000 тг.

Барлығы - 1 200 000 тг.

Таратылған сомаларға мынадай бухгалтерлік жазулар беріледі:

Дебет 8110 «Негізгі өндіріс»/ субшот 1 объект – 700 000

Дебет 8110 «Негізгі өндіріс»/ субшот 2 объект - 500 000

Кредит 8410/1 «Құрылыс машиналары мен техникаларын ұстап тұру және пайдалану шығыстары» – 1 200 000.

Егер құрылыс ұйымында құрылыс және монтаждау жұмыстары бір мезгілде жүргізілсе үстеме шығыстарды алдымен жұмыстар арасында тарату керек. Сметалық нормалар бойынша үстеме шығыстар мөлшері мынадай:

1. Құрылыс жұмыстары бойынша – 12% тікелей шығындар сомасынан.
2. Монтаждау жұмыстары бойынша – 80% негізгі еңбек ақы сомасынан.

«Тастан-А» ЖШС-гінде ай ішінде орындалған жұмыстар көлемінде тікелей шығындар сомасы - 9 000,0 мың.тенге, ал монтаждау жұмыстарын орындаған жұмысшылардың еңбек ақысы шығындары – 2040,0 мың.тенге.

Бір айдағы үстеме шығыстардың нақты сомасы – 2 850,0 мың.тенге, Осы соманы құрылыс және монтаждау жұмыстары арасында тарату қажет.

1. Үстеме шығыстардың сметалық мөлшері:

а) құрылыс жұмыстары бойынша тікелей шығындардан – 12%;

$$9\,000,0 \times 12\% : 100\% = 1\,080,0 \text{ мың. тенге.}$$

б) монтаждау жұмыстары бойынша – 80% негізгі еңбек ақы сомасынан:

$$2040,0 \times 80\% : 100\% = 1\,632,0 \text{ мың. тенге}$$

2. Үстеме шығыстардың жалпы сметалық сомасы:

$$1\,960,0 \text{ мың.тг} + 832,0 \text{ мың.тг} = 2\,792,0 \text{ мың.тг.}$$

3. Үстеме шығыстарды тарату коэффициенті:

$$2\,850,0 : 2\,792,0 = 1,02077$$

4. Құрылыс жұмыстарына жатқызылатын үстеме шығыстар:

$$1\,960,0 \times 1,02077 = 2\,000,7 \text{ мың.тенге}$$

5. Монтаждау жұмыстарына жатқызылатын үстеме шығыстар:

$$832,0 \times 1,02077 = 849,3 \text{ мың.тенге}$$

$$\text{Барлығы: } 2\,850,0 \text{ мың.тенге}$$

Осыдан кейін үстеме шығыстар құрылыс объектілері арасында таратылады.

Мысалы, «Тастан-А» ЖШС-гінде есепті айда екі объектіде құрылыс және монтаж жұмыстары атқарылды. Шығарылған шығындар сомасы мынадай болды (мың. тг.):

Объекттер түрі	Тікелей шығындар	Жұмысшылардың еңбек ақысы
1 объект	3000,0	700,0
2 объект	6000,0	1340,0
Барлығы	9000,0	2040,0

	Тікелей шығындар	Үлес салмағы %	Үстемешығыстар сомасы	Жұмысшылардың еңбек ақысы	Үлес салмағы %	Үстеме шығыстар сомасы	Барлық үстеме шығыстар сомасы
№ 1	3000,0	33,3	666,2	700,0	34,3	291,3	957,5
№ 2	6000,0	66,7	1 334,5	1340,0	65,7	558,0	1892,5
Жиыны	9000,0	100,0	2000,7	2040,0	100,0	849,3	2 850,0

Таратылған үстеме шығыстар сомасына мынадай бухгалтерлік жазулар беріледі:

Дебет 8110/1 «Негізгі өндіріс» 1 объект - 957,5

Дебет 8110/2 «Негізгі өндіріс» 2 объект - 1892,5

Кредит 8410 «Үстеме шығыстар» - 2850,0

Халықаралық тәжірибеде үстеме шығыстарды таратудың дуалистикалық әдісі қолданылады.

Ол шығындарды тұрақты және айнымалы түрге бөлуге негізделген. [3, б. 156]

Осы әдісті «Тастан-А» ЖШС-гінің мысалында қарастырайық, үстеме шығыстар сомасы – 1790,0 мың теңгені құрайды, кәсіпорын үстеме шығыстарды таратудың дуалистикалық әдісін қолданады. Үстеме шығыстарды талдау нәтижесінде тұрақты үстеме шығыстар сомасы – 790 мың теңге, жоспар бойынша 700 мың теңгеге тең болды. Айнымалы үстеме шығыстар сомасы 1 000,0 мың теңгені құрайды. Үстеме шығыстарды тарату базасы ретінде негізгі жұмысшылардың орындаған жұмыс уақыты алынған және ол есепті мерзімде 800 адам-сағатқа тең болды, оның ішінде:

- 1 объектіде – 200 адам-сағат,
- 2 объектіде – 600 адам-сағат.

Жоспарланған жұмыс уақыты 750 адам-сағат, оның ішінде:

- 1 объектіде – 250 адам-сағат,
- 2 объектіде – 500 адам-сағат.

Енді үстеме шығыстарды дуалистикалық әдіспен таратайық.

Айнымалы үстеме шығыстар: тарату ставкасы = 1000,0 мың тг : 800 адам-сағат = 1,25 мың.тг.

1 объектіге – $200 \times 1,25 = 250,0$

2 объектіге – $600 \times 1,25 = 750,0$

барлығы: 1000,0 мың.тг.

Тұрақты үстеме шығыстар: тарату ставкасы = 700,0 мың тг : 750 адам-сағат = 0,933 мың.тг.

1 объектіге – $200 \times 0,933 = 186,6$

2 объектіге – $600 \times 0,933 = 559,8$

барлығы: 746,4 мың.тг.

Дебет 8110/1 объект – $250,0 + 186,6 = 436,6$ мың.тг.

Дебет 8110/2 объект – $750,0 + 559,8 = 1309,8$ мың.тг.

Кредит 8410 «Үстеме шығыстар» 1746,4 мың.тг.

Таратылмаған тұрақты үстеме шығыстар = $1790,0 - 1746,4 = 43,6$ мың.тг.

Таратылмаған тұрақты үстеме шығыстар тағы таратылады:

Объект	Нақты адам-сағат	Бюджеттік ставка	Таратылған сома (мың.тг)	Үлес салмағы	Шығарылатын сома (мың.тг)
№ 1	200	0,933	186,6	25,0	10,90
№ 2	600	0,933	559,8	75,0	32,70
Барлығы:	800	-	746,6	100,	43,60

Таратылмаған тұрақты үстеме шығыстар сомасын шығару (мың.тг.):

Дебет 7010 «Өткізілген өніммен көрсетілген қызметтің өзіндік құны»/1 объект – 10 900 тенге

Дебет 7010 «Өткізілген өніммен көрсетілген қызметтің өзіндік құны»/2 объект – 32 700 тенге

Кредит 8410 «Үстеме шығыстар» – 43 600 тенге.

Зерттелген серіктестікте үстеме шығыстар есепті мерзім соңында төменде көрсетілген әдістермен таратылмайды, бұл жағдай аталған шығыстарға бақылау жүргізуге кедергі жасайды. Сондықтан құрылыс машиналары мен техникаларын ұстап тұру және пайдалану шығыстарын бөлек есептеуді және таратуды ұсынамыз.

Сонымен, құрылыс ұйымдарының үстеме шығыстары қызметтің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, оларды таратудың ұтымды әдістерін қолдану құзыретті басқаруға, үстеме шығыстарды ұтымды деңгейге дейін төмендетуге және өз қызметінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Мадиева К.С. Сәдуақасова Ә.Б. Өндіріс саласындағы бухгалтерлік есеп. – Оқу құралы. - Қарағанды, 2015.- 198 б.
2. Бейсембаева А.К. Құрылыстағы бухгалтерлік есеп. Алматы : Нур-Пресс, 2013.- 120 б.
3. Друри К. Управленческий и производственный учет. / Пер с англ.- М.: Юнити-Дана, 2012.- 758 с.